UO‘K 811.111'42:811.512.133'42

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA BILVOSITA NUTQIY AKTLARNING ASOS SHARTI

Nazirjonova Zebogul Nodirjon qizi

Annotatsiya. Maqolada ingliz va o‘zbek badiiy dialogidagi bilvosita nutqiy aktlar J.Sirlning muvaffaqiyat shartlari nuqtai nazaridan qiyoslanadi. To‘qqiz badiiy asardan olingan 772 bilvosita akt tahlili ingliz materialida bunday aktlarning uchdan biriga yaqini tayyorgarlik shartiga tayanishini, o‘zbek materialida esa asosiy usul propozitsional mazmun ekanini ko‘rsatdi. Farq akt guruhlarining tarkibi hisobga olinganda ham, asarlar darajasida ham saqlanadi. Uni o‘zbek tilidagi undashning grammatik shakllari, ingliz tilida esa modal so‘roq qolipining konvensionallashuvi bilan izohlash mumkin.

Kalit so‘zlar: bilvosita nutqiy akt, muvaffaqiyat shartlari, tayyorgarlik sharti, propozitsional mazmun, konvensional bilvositalik, ingliz tili, o‘zbek tili.

ОСНОВАНИЕ КОСВЕННЫХ РЕЧЕВЫХ АКТОВ В АНГЛИЙСКОМ И УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКАХ

Аннотация. В статье косвенные речевые акты английского и узбекского художественного диалога сопоставляются с точки зрения условий успешности Дж. Серля. Анализ 772 косвенных актов из девяти художественных произведений показал, что около трети английских косвенных актов опираются на подготовительное условие, тогда как в узбекском материале основным способом является пропозициональное содержание. Различие сохраняется с учётом состава групп актов и на уровне отдельных произведений. Его можно объяснить грамматическими формами побуждения в узбекском языке и конвенционализацией модального вопроса в английском языке.

Ключевые слова: косвенный речевой акт, условия успешности, подготовительное условие, пропозициональное содержание, конвенциональная косвенность, английский язык, узбекский язык.

THE FELICITY CONDITION BEHIND INDIRECT SPEECH ACTS IN ENGLISH AND UZBEK

Abstract. The article compares indirect speech acts in English and Uzbek fictional dialogue in terms of J. Searle's felicity conditions. An analysis of 772 indirect acts from nine literary works shows that about a third of the English indirect acts rely on the preparatory condition, whereas in the Uzbek material the main basis is the

propositional content. The difference holds when the composition of act groups is controlled and at the level of individual works. It can be explained by the grammatical forms of directive speech in Uzbek and by the conventionalisation of the modal question in English.

Keywords: indirect speech act, felicity conditions, preparatory condition, propositional content, conventional indirectness, English, Uzbek.

Kirish

Bilvosita nutqiy akt pragmatikaning eng ko‘p o‘rganilgan hodisalaridan biri, ammo uning qiyosiy tadqiqi ko‘pincha bitta savol atrofida qoladi. Odatda qaysi til “bilvositaroq” ekani so‘raladi va konvensional bilvositalik ulushlari solishtiriladi. Holbuki bilvosita aktni qurishda so‘zlovchi muayyan muvaffaqiyat shartiga tayanadi. U tinglovchining harakatni bajara olishini so‘rashi, o‘z xohishini aytishi, harakatning o‘zini nomlashi yoki harakat uchun sabab keltirishi mumkin. Ikki tilda qaysi shart tanlanishi bilvositalikning darajasidan ko‘ra chuqurroq farqni ko‘rsatishi mumkin.

Ingliz va o‘zbek tillari juftligida bu masala badiiy dialog korpusi asosida, asarlar kesimini hisobga olgan holda hali o‘rganilmagan. Ushbu maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek badiiy dialogidagi bilvosita aktlarning qaysi muvaffaqiyat shartiga tayanishini aniqlash va farq bo‘lsa, uning tipologik yoki madaniy omil bilan bog‘liqligini baholashdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

J.Sirl nutqiy aktni muvaffaqiyat shartlari orqali ta’riflaydi va iltimos uchun to‘rt shartni ajratadi. Propozitsional mazmun tinglovchining kelajakdagi harakati, tayyorgarlik sharti tinglovchining shu harakatni bajara olishi, samimiylik sharti so‘zlovchining xohishi, mohiyat sharti esa gapning harakatga undash urinishi sifatida hisoblanishidir [1, P. 66-67]. Olim Could you do this for me? gapi qobiliyat haqidagi savol emas, iltimos sifatida aytilishini ham qayd etadi [1, P. 68]. Keyinchalik J.Sirl bilvosita gaplarni tinglovchining qobiliyati, so‘zlovchining xohishi va harakat uchun sabab aytilgan gaplar kabi guruhlarga ajratgan [2, P. 35-38]. Ushbu tadqiqotdagi asos sharti tasnifi aynan shu guruhlashga tayanadi.

E.Kollavin J.Sirl izohini qayta tiklab, gapning shakli va kuchi tez-tez ajralishini ko‘rsatadi. Bunday gapda so‘zma-so‘z kuch qoida bilan bog‘langan bo‘ladi, bilvosita kuchni esa tinglovchi qo‘shimcha ma’lumotdan chiqaradi [3, P. 385-386]. I.M.Kobozeva bu mexanizmning umumiyligini ta’kidlaydi. Uning yozishicha, bilvosita akt standart vosita bilan berilsa ham, berilmasa ham, asosda so‘zlovchi niyatini bilvosita ifodalashning bir xil mexanizmi turadi va tinglovchi bunda P.Grays maksimalari hamda muvaffaqiyat shartlari haqidagi bilimga tayanadi [4, C. 19].

P.Grays kooperatsiya tamoyilini suhbat ishtirokchilari amal qiladigan umumiy tamoyil deb ta'riflagan edi [5, P. 45].

Keyingi tadqiqotlar konvensionallik masalasini aniqlashtirdi. L.Klapp konvensional bilvosita aktni murakkab tip sifatida tavsiflovchi yondashuvni tanqid qilib, u faqat ikki kuchni bir vaqtda tashiydigan gaplarni qamrashini yozadi [6, P. 56-57]. N.Ruytenbek va hammualliflarning tajribasida Can you VP? qolipi direktiv uchun konvensionallashgani, ammo kontekstsiz holatda savol o'qilishi ko'proq bo'lishi aniqlangan [7, P. 60]. K.S.Neustroyev bilvositalikni ko'p o'lchovli diskursiv hodisa sifatida qaraydi va uni faqat xushmuomalalik vositasiga aylantirmaslikni taklif qiladi [8, C. 99-100].

O'zbek tilshunosligida M.K.Sabirova bilvosita aktda illokutsiya yashirin ifodalanishini gazeta matnlari misolida ko'rsatgan [9, B. 46]. M.Axmadjonova ikki tilda implikatura bilvosita akt orqali aniqlanishini qayd etadi [10, P. 183-184]. Ammo bu ishlarda qaysi muvaffaqiyat shartiga tayanish va qolip darajasidagi farq ko'rib chiqilmagan.

Bilvositalik darajasini o'lchashda Sh.Blum-Kulka va E.Olshtaynning shkalasi keng qo'llanadi. Unda iltimos strategiyalari to'g'ri, konvensional bilvosita va nokonvensional bilvosita darajalarga ajratiladi, tayyorgarlik shartiga ishora qiluvchi so'roq esa konvensional bilvosita strategiya sifatida beriladi [11, P. 201-202]. Mualliflar so'zlovchi va tinglovchiga birga qaratilgan iltimosni nuqtai nazar o'lchovida alohida ajratadi [11, P. 203]. Bu ajratish quyida tarkib tekshiruvining asoslaridan biri bo'ldi.

Tadqiqot materiali va metodlari

Material to'qqiz badiiy asardan olindi. O'zbek qismiga O'.Hoshimovning "Dunyoning ishlari" qissasi, Cho'lponning "Kecha va kunduz", Tog'ay Murodning "Otamdan qolgan dalalar" romanlari, Sh.Boshbekovning "Temir xotin" komediyasi va Said Ahmadning "Ufq" trilogiyasi kiradi. Ingliz qismiga H.Leening "To Kill a Mockingbird" va K.Ishiguroning "The Remains of the Day" romanlari, O.Wildening "The Importance of Being Earnest" va G.B.Shawning "Pygmalion" pyesalari kirdi.

Tahlilga 772 bilvosita akt olindi, ularning 456 tasi o'zbek, 316 tasi ingliz asarlaridan. Bunga direktivlarning konvensional va nokonvensional bilvosita strategiyalari, shuningdek bilvosita tahdid va va'da, IFIDsiz uzr hamda qolipli minnatdorchilik formulalari kiradi. Ritorik savollar ikki tilda soni teng bo'lmagani uchun (48 va 8 akt) asosiy hisobga kiritilmadi.

Har bir akt uchun asos sharti belgilandi. Tayyorgarlik sharti toifasiga qobiliyat bilan birga rozilik so'rog'i ham (would you mind, xohlaysizmi) kiritildi. J.Sirl

jadvalida rozilik alohida shart sifatida berilmagan, shuning uchun bu ishchi birlashtirishdir. Shuningdek samimiylik sharti, propozitsional mazmun, sabab va “boshqa” toifalari ajratildi.

Asosiy ko‘rsatkich sifatida asarlar o‘rtachasi olindi. Har bir asar o‘z tilining natijasiga teng og‘irlik bilan kiradi, shu tariqa eng yirik asar tilning umumiy manzarasini belgilab qo‘ymaydi. Asar o‘rtachaga kamida 10 akti bo‘lgan ko‘rinishda kiradi, o‘rtachaga kirgan asarlar soni k bilan berilgan. To‘plangan sanoq qo‘shimcha ko‘rsatkich sifatida qavsda keltiriladi. Natija akt guruhlarining tarkibiga bog‘liq bo‘lmasligi uchun uch ko‘rinishda hisoblandi, ya’ni barcha aktlar, birgalikdagi taklifsiz aktlar va faqat iltimos. Bahsli kodlar boshqacha talqin qilingan ikki sezgirlik ssenariysi ham tekshirildi. Barcha iqtiboslar asar nusxasi bilan solishtirildi, kirill yozuvidagi iqtiboslar lotin yozuviga o‘girildi, ingliz misollaridan keyin ularning o‘zbekcha mazmuni beriladi.

Tahlil va natijalar

Asosiy natija 1-jadvalda berilgan.

1-jadval

Bilvosita aktlarning asos sharti (asarlar o‘rtachasi, %, qavsda to‘plangan sanoq)

Asos sharti	Hammasi : o‘zbek	Hammasi : ingliz	Taklifsiz : o‘zbek	Taklifsiz : ingliz	Iltimos : o‘zbek	Iltimos : ingliz
Tayyorgarlik	6,9 (7,5)	31,8 (31,3)	10,0 (11,4)	34,2 (34,9)	26,4 (23,3)	47,8 (50,5)
Samimiylik	2,8 (2,4)	8,6 (7,6)	4,3 (3,7)	9,6 (9,3)	3,3 (4,3)	3,7 (4,0)
Propozitsional mazmun	74,8 (75,9)	43,5 (44,0)	63,7 (63,1)	36,7 (34,9)	60,3 (63,8)	38,6 (36,6)
Sabab	8,7 (8,6)	13,0 (14,2)	12,4 (13,1)	16,0 (17,4)	10,1 (8,6)	8,5 (7,9)
Boshqa	6,8 (5,7)	3,0 (2,8)	9,5 (8,7)	3,5 (3,5)	0,0 (0,0)	1,4 (1,0)
N (k)	456 (5)	316 (4)	298 (5)	258 (4)	116 (3)	101 (4)

Izoh: “Taklifsiz” ustunlarida birgalikdagi taklif chiqarilgan. N aktlar soni, k o‘rtachaga kirgan asarlar soni.

Ingliz bilvosita aktlarining uchdan biriga yaqini (31,8 %) tayyorgarlik shartiga tayanadi, o‘zbek materialida esa bu ulush 6,9 % bo‘lib, asosiy usul propozitsional mazmundir (74,8 va 43,5 %). Farq birgalikdagi taklif chiqarilganda ham (34,2 va 10,0 %), faqat iltimos olinganda ham (47,8 va 26,4 %) saqlanadi. Asarlar darajasida ham

manzara shunday. Birgalikdagi taklifsiz ko‘rinishda har bir ingliz asarida tayyorgarlik sharti ulushi har bir o‘zbek asaridagidan yuqori. Bahsli kodlar boshqacha talqin qilinganda bu ulush ikkala ssenariyda 0,7 foiz punktdan kam o‘zgaradi.

Juft misollar farqning mexanizmini ochib beradi. H.Lee romanida Jem qo‘shni ayoldan Could Scout and me borrow some of your snow? deb qor so‘raydi (Lee, Ch. 8; “Skaut ikkalamiz qoringizdan biroz olsak bo‘ladimi?”), Modi xonim esa darhol Heavens alive, take it all! deb rozi bo‘ladi. Cho‘lpon romanida Miryoqub ayoldan Ertalab shu uyga chiqarib qo‘yalasanmi? deb so‘raydi (Cho‘lpon, 144-b.), ayol esa Ertalab bo‘lmasa, kechasi bir ish qilib eplarman deb aynan shu shartga javob qaytaradi. Ikkala gap qobiliyat haqidagi savol shaklida, tinglovchi esa savolga emas, iltimosga javob beradi. Bu J.Sirl kuzatuvining korpusdagi tasdig‘idir. Ammo ingliz gapida qobiliyat so‘zlovchilarga nisbat beriladi (Scout and me), o‘zbek gapida esa bevosita tinglovchiga.

O‘zbek materialida tayyorgarlik sharti ko‘pincha qobiliyat orqali emas, imkon yoki ruxsat orqali so‘raladi. Said Ahmad trilogiyasida Azizxon pochtadagi ayoldan Opa, ikki og‘iz gap qo‘shsa bo‘ladimi? deb so‘raydi (Said Ahmad, 98-b.), ayol esa blankani qayta olib Ayting deydi. Gapda ega ham, ikkinchi shaxs ham yo‘q. So‘roq shaxssiz imkon shakli (-sa bo‘ladimi) bilan quriladi va qaror tinglovchiga qoldiriladi. Bu shakl ingliz tilidagi can I, may I qoliplariga mazmunan yaqin, ammo grammatik jihatdan ulardan farq qiladi.

Propozitsional mazmunga tayangan gapda harakatning o‘zi nomlanadi. Cho‘lpon romanida kelinchak Sultonxon qo‘shni ayolga Yaqinroq kelsangiz-chi! deydi (Cho‘lpon, 38-b.), ayol esa javob bermay, uning qulog‘iga egiladi. Sh.Boshbekov komediyasida Qo‘chqor Olimjonga avval qo‘lni yechsangiz-chi! deydi (Boshbekov, 6-7-b.). Ingliz tilida bunday aktlar ko‘pincha kelasi zamon so‘rog‘i bilan quriladi. H.Lee romanida Bu Redli Skautdan Will you take me home? deb so‘raydi (Lee, Ch. 31; “Meni uyimga olib borasizmi?”), Skaut esa uni uyiga kuzatib boradi. O‘zbek gaplari shart mayli va -chi yuklamasi bilan quriladi, tayyorgarlik sharti esa tilga olinmaydi.

Shart mayli yuklamasiz ham undash vazifasini bajaradi. Said Ahmad trilogiyasida Lutfinisa keksa ayolga Ayajon, suv isitib bersangiz bosh yuvib olardim deydi (Said Ahmad, 164-b.). Gapda harakat shart sifatida, so‘zlovchining maqsadi esa natija sifatida beriladi. Bunday qurilmada so‘zlovchi undashni o‘z ehtiyoji bilan asoslaydi, shuning uchun gap propozitsional mazmunga tayanadi, lekin yumshoq eshitiladi.

Sabab toifasida ikki til turli qolip tanlaydi. H.Lee romanida bolalar o‘qituvchiga Miss Caroline, why don’t you read us a story? deyishadi (Lee, Ch. 3; “Miss Kerolayn, bizga hikoya o‘qib bermaysizmi?”). O‘.Hoshimov qissasida esa tabib ayol onaga Qarg‘aning miyasini chaqib surmasangiz, cho‘loq bo‘lib qolasiz deydi (Hoshimov, 16-b.). Ingliz qolipi harakatga qarshi sabab yo‘qligini so‘raydi, o‘zbek gapi esa bajarmaslik oqibatini aytadi. Shakl turlicha, asos bir xil. Samimiylik shartiga tayangan gaplar ikkala tilda ham kam uchraydi.

Direktivdan tashqari sinflarda ham shu yo‘nalish kuzatiladi, ammo bu yerda aktlar kam. O‘zbek uzr va minnatdorchilik formulalarining 33 tasidan 19 tasi tinglovchining his-tuyg‘usiga qaratilgan, ingliz materialidagi 34 ekspressivdan 11 tasi esa so‘zlovchining o‘z holatini aytadi va samimiylik shartiga tayanadi. Tog‘ay Murod romanida rais qarzni rad etgach Xafa bo‘lmaysiz deydi (Tog‘ay Murod, 59-b.), K.Ishiguro romanida esa Stivens taklifni rad etishdan oldin Miss Kenton, I appreciate your kindness deydi (Ishiguro, Day Two, Morning; “Kenton xonim, mehribonligingizni qadrlayman”). O‘zbek formulasi tinglovchining ko‘ngliga, ingliz formulasi so‘zlovchining bahosiga qaratilgan.

Asos shartidagi farq bilvositalik darajasidagi farqdan barqarorroq. Konvensional bilvosita aktlar ulushi barcha aktlar olinganda ikki tilda deyarli teng (o‘zbek materialida 74,4 %, ingliz materialida 72,2 %). Birgalikdagi taklif chiqarilganda ingliz ulushi biroz yuqori bo‘ladi (67,2 va 63,4 %), faqat iltimosda esa farq kattalashadi (80,2 va 72,1 %). Buning sababi akt guruhlarining tarkibida. Birgalikdagi taklif asarlar o‘rtachasida o‘zbek materialidagi bilvosita aktlarning 31,5 % ini, ingliz materialidagilarning 14,2 % ini beradi va o‘zbek asarlaridagi 158 birgalikdagi taklifning hammasi -aylik yoki -sak-chi shakli bilan propozitsional mazmunga tayanadi. Bundan tashqari, birgalikdagi taklifsiz ko‘rinishda konvensional bilvositalik ulushi o‘zbek asarlarida 52,3 % dan 71,9 % gacha, ingliz asarlarida 55,6 % dan 78,7 % gacha o‘zgaradi, ya’ni ikki tilning oraliqlari katta qismida bir-birini qoplaydi. Shu sababli “qaysi til konvensionalroq” degan savolga akt turini ko‘rsatmasdan javob berib bo‘lmaydi. Asos shartida esa bunday qoplanish yo‘q.

Konvensional qoliplar ham shu farqni aks ettiradi (2-jadval). Tartib qolip bo‘yicha qidiruv natijasi bo‘lgani uchun taxminiy beriladi.

2-jadval

Konvensional bilvosita qoliplar (uchrash tartibida, taxminiy)

Tartib	Ingliz	O‘zbek
1	let’s, let us	-aylik, -ylik
2	will you, won’t you	-sangiz-chi, -sang-chi
3	can I, could we, may I	-sak, -sangiz (shart mayli)
4	can you, could you	-maysizmi, -maysanmi (inkor so‘roq)
5	why don’t you	-sa bo‘ladimi, bo‘lmaydimi
6	would you, would you mind	maylimi, mumkinmi, ruxsat etsangiz

O‘zbek qoliplarining aksariyati grammatik shakl, ingliz qoliplari esa modal yoki so‘roq qurilmasidir. Qobiliyat so‘rog‘i (-a olasizmi) o‘zbek materialida kam uchraydi va uning o‘rnida ruxsat yoki imkon so‘raladi (maylimi, -sa bo‘ladimi). Would you mind tipidagi rozilik so‘rog‘ining o‘zbekcha qolipli muqobili korpusda topilmadi.

Bu natijalar asosida quyidagi gipotezani taklif qilamiz. O‘zbek tilida undashning grammatik vositalari bor, ular buyruq-istak maylining birinchi shaxs ko‘plik shakli (-aylik) va shart mayli bilan -chi yuklamasining birikmasi (-sangiz-chi) bo‘lib, harakatni nomlaydi, ya’ni propozitsional mazmunga tayanadi. Ingliz tilida esa modal so‘roq (can, could, would you) qolipga aylangan va tayyorgarlik shartini so‘roq qiladi. Demak, farqning asosiy qismi tipologik omil bilan, ruxsat va imkon so‘rog‘ining ustunligi esa madaniy omil bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Gipotezani tekshirish uchun boshqa janrdagi korpus kerak.

Xulosa

Birinchidan, ingliz va o‘zbek badiiy dialogida bilvosita aktlar turli muvaffaqiyat shartiga tayanadi. Ingliz materialida bunday aktlarning uchdan biriga yaqini tayyorgarlik shartiga, o‘zbek materialida esa to‘rtdan uch qismi propozitsional mazmunga tayanadi. Farq akt guruhlari tarkibi hisobga olinganda ham, asarlar darajasida ham saqlanadi.

Ikkinchidan, bilvositalik darajasi bo‘yicha qiyos akt guruhlarining tarkibiga sezgir. Umumiy ko‘rinishda ikki til deyarli teng, iltimosda esa ingliz materialida konvensional bilvositalik yuqori. Shu sababli bilvositalik haqidagi qiyosiy xulosa akt turi ko‘rsatilgan holda berilishi kerak.

Uchinchidan, o‘zbek tilida tayyorgarlik sharti ko‘pincha qobiliyat orqali emas, shaxssiz imkon yoki ruxsat shakli bilan so‘raladi. Bu shakl ingliz tilidagi can I, may I qoliplariga mazmunan yaqin, ammo grammatik jihatdan farq qiladi.

Tadqiqotning cheklovlari ham bor. Material badiiy dialog bo‘lib, asarlar turli davr va janrlarga mansub, o‘zbek korpusida bitta, ingliz korpusida ikkita drama bor. Asos sharti bo‘yicha natija sezgirlik ssenariylarida tekshirilgan, ammo kodlovchilar o‘rtasidagi muvofiqlik koeffitsiyenti bu ustun uchun hali hisoblanmagan. Natijalarni boshqa janr materialida va mustaqil kodlovchi ishtirokida tekshirish keyingi tadqiqot vazifasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. - Cambridge: Cambridge University Press, 1969. - vi, 203 p.

2. Searle J.R. Indirect speech acts // Searle J.R. Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts. - Cambridge: Cambridge University Press, 1979. - P. 30-57.

3. Collavin E. Speech acts // Foundations of Pragmatics / ed. W. Bublitz, N.R. Norrick. - Berlin; Boston: De Gruyter Mouton, 2011. - (Handbooks of Pragmatics; Vol. 1). - P. 373-395.

4. Кобозева И.М. «Теория речевых актов» как один из вариантов теории речевой деятельности // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII: Теория речевых актов. - М.: Прогресс, 1986. - С. 7-21.

5. Grice H.P. Logic and Conversation // Syntax and Semantics. Vol. 3: Speech Acts / eds. P. Cole, J.L. Morgan. - New York: Academic Press, 1975. - P. 41-58.

6. Clapp L. The rhetorical relations approach to indirect speech acts: problems and prospects // Pragmatics & Cognition. - 2009. - Vol. 17, No. 1. - P. 43-76.

7. Ruytenbeek N., Ostashchenko E., Kissine M. Indirect request processing, sentence types and illocutionary forces // Journal of Pragmatics. - 2017. - Vol. 119. - P. 46-62.

8. Неустроев К.С. Косвенный речевой акт как лингвистический и социокультурный феномен // Известия ЮФУ. Филологические науки. - 2017. - № 3. - С. 96-102.

9. Sabirova M.K. Gazeta matnlarida nutqiy aktlarning ifodalanish usullari // O‘zbekistonda xorijiy tillar. - 2020. - № 3 (32). - B. 42-51.

10. Axmadjonova M. Implicature units of the text in English and Uzbek languages // Foreign Linguistics and Linguodidactics. - 2024. - Special Issue 1. - P. 179-188.

11. Blum-Kulka S., Olshtain E. Requests and Apologies: A Cross-Cultural Study of Speech Act Realization Patterns (CCSARP) // Applied Linguistics. - 1984. - Vol. 5, No. 3. - P. 196-213.

Tadqiqot manbalari

Boshbekov - Бошбеков Ш. Темир хотин: жиддий комедия [Электрон ресурс]. - ziyouz.com kutubxonasi, [s. a.]. - 48 б.

Cho‘lpon - Cho‘lpon. Kecha va kunduz: roman. Birinchi kitob: Kecha [Elektron resurs]. - T.: Sharq, 2000 (ziyouz.com kutubxonasi elektron nusxasi). - 272 b.

Hoshimov - Hoshimov O‘. Dunyoning ishlari: qissa. - T.: Yoshlar nashriyot uyi, 2018. - 208 b.

Said Ahmad - Саид Аҳмад. Уфқ: трилогия. - Т.: Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1976. - 688 б.

Tog‘ay Murod - Тоғай Мурод. Отамдан қолган далалар: роман [Электрон ресурс]. - Т.: «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг Бош таҳририяти, 1994 (ziyouz.com kutubxonasi elektron nusxasi). - 168 б.

Ishiguro - Ishiguro K. The Remains of the Day. - Anstey: F.A. Thorpe, 1990.

Lee - Lee H. To Kill a Mockingbird [Elektron resurs]. - New York: HarperCollins, 2014. - EPUB edition.

Shaw - Shaw G.B. Pygmalion [Elektron resurs]. - Project Gutenberg, 2003. - EBook #3825.

Wilde - Wilde O. The Importance of Being Earnest / ed. R. Jackson. - London: A & C Black; New York: Norton, 1980.